Дні прозорі, як сльоза, останні дні повногрудої блакиті і трепетних кленів, а світанками на опалому листі в садах зацвітає срібна паморозь.

По садах, в легкій сарабанді — топази, янтарі, пломінь. І хочеться випити небо, хочеться зневажати всіх, хто незграбно, поволеньки плентається на хідниках, перебільшено розмахувати руками, навмисне штовхатися або, набравши повні кишені пломенистого листя, пустотливо, як на карнавалі, обсипати стрічних. Хочеться, згадавши дитинство, шибайголовою покотитися в степ…

Але дні — не, мої. Вони падають в казан густого шумовиння. Діловий вир підхоплює, мчить. Вони — хвилинки. Непомітні.

І приходять лише інколи надвечір’я. Мої. Ті особливі, осінні надвечір’я, коли бадьорість і бронза.

— Куди мені сьогодні?

Я завернув до парку. Як завжди, я віддав енергію дневі. Кріпке повітря п’янило, і, побродивши серед алей, я з приємною, легкою втомою сів на лавці, неподалець брами.

Тут розгорнулось прекрасне видовище. З крутого узгір'я було видно, як переможено схилявся день — в далечині, над їжастим горбом димарів, перекинувся надщерблений казан, вихлюпнув розтоплену гущу, і вона ліниво текла вздовж обрію. На широкому днищі вихопилось кілька кварталів. Бистрі стьожки вулиць. Вокзал із маленькими, як дитячі забавки, паровозами та вагонами. Добірне намисто сигнальних ліхтариків.

І бігли ниточки рейок ген-ген у далечінь, у хвилюючу, принадну далечінь, що, вічно цілинна, вічно чекає на нових незнаних смільців.

Унизу — невтомна гонитва міста. Там сновигала рухлива, гомінка комашня, а над нею верещали сирени й мужньо погейкували здаля паровози, немов підбадьорюючи, підганяючи: швидше! швидше!

Я довго не міг одвести очей, ніби вперше побачив, і в мене лоскотно стискалося серце. Я згадав тоді мого приятеля, захватного юнака і трошки романтика:

— Життя! В ньому стільки переконуючої сили й повноти, що трудно дозволити собі байдужість чи слабкість.

І я пошкодував, що друг мій зараз на вечірніх курсах.

Біля мене за кілька кроків темним погруддям підвівся менестрель одспіваного віку і теж споглядав далечінь. Але він був такий засмучений, суворий, наче маска японського Но. І довкола був спокій — тільки з трепетних, як лампади, красень-кленів капало й капало тічне золото. Своєрідна краса: якась урочистість в падінні листочків, стареча мудрість в задумі дерев.

День згасав, і верховіття парку ставало легшим, ніби підносилося д’горі. З густого натовпу дерев обережно здіймалася сутінь і м’яко павутинила людські постаті, що загрузали в падалишній бронзі.

Тільки один запізнілий промінь блукав серед алей, шукаючи, де б зручніше протягти стомлені руки. Врешті він ліг упоперек через доріжку, припавши до самотньої, зодягненої в чорне жіночої постаті, що сиділа трохи осторонь, на другому боці. Останніми зусиллями він запалив їй руді кучерки.

А може, постать сама непомітно потяглася до нього в жадобі хоч пізньої, але чистої ласки? Підставивши щоку під проміння, вона дивилася обіч — там, у химерному присмерку, мов обеліски Салманасара, застигали високі колони брами.

Мені здавалося, що в жінки зажура. І мені здавалось, що я розумію її — може, і несвідомо, але правдиво, як розумію музику міста, задуму дерев, повноту життя в його великих і дрібних контрастах.

Коли промінь згас, обличчя з рудими кучерками на скронях стало восковим. Виступав лише, як ранка, тонко окреслений розріз уст, а очі ховалися в тінь, під крило капелюха. Вона вийняла цигарку, розім’яла тютюн і… зупинилась в безпорадному рухові. Через хвилину, помітивши біля мене цигарковий, дим, вона несміливо підвелася. Я догадався.

Але мене попередив інший, високий, спритний, що несподівано вигулькнув на доріжці і вклонився з робленою ввічливістю.

Він був нерішучий. Вона засміялась. Десь закричала сирена, мов ранений звір, і над парком промчав завчасний смарагдовий метеор.

Тоді встали і покволом (він — оглядаючись, вона — пустивши замислено голову) рушили в сутінкову глибінь.

Проходячи повз мене, жінка байдуже кинула руку на стан, злегка усміхнулась — тільки грайливо зав’юнився кармін уст…

— Що?

Я гостро вп’явся очима в цю постать, я крикнув очима. Оглянулась.

Ні. Зразу і остаточно я переконався, що — ні.

У тієї було чорне, як ніч листопада, волосся, були тонші й лагідніші риси. Та була менша й стрункіша.

Це — тільки посмішка, тільки рефлекс.

Та, справжня — вона далека, як сон. Далека, як вечірній спогад, коли в м’яких обіймах втоми, в обіймах тиші, в мереживі примхливих арабесок — і минула боротьба, і минула юність. Так, це рефлекс, гострий, несподіваний.

І з гущавини парку, крізь цигарковий дим — та, далека, на старій, вкритій плющем, веранді. Цнотлива, з повільними рухами, вона виходить у білому вбранні і, стомлено глянувши, сідає у лонгшез. У неї на ногах розгорнута книжка, але вона зграбними пальчиками ліниво перегортає сторінки, примружує очі. Потім, позіхнувши, кривить в усмішці кінчики уст і тягне своєю мелодійною, немов у дитини, співомовкою:

— Papa… Je m’ennuie…[99]

— O, mon Dieu!..[100] Бідне дівчатко… Але ж чому, чому?

У неї гарненький песик, з пишним бантом на шиї, кольору d’orange, віддана спритна левретка, що забавно підстрибує або дрімає біля ніг на вишиваній подушці. Левретку можна посадити з собою за стіл, годувати із своєї ж тарілки або кинути з веранди, як м’яч, і потішатися з невдалого сальто.

Можна багато! Можна взяти фіакр, що вилискує на сонці, можна осідлати Stell’у і, впиваючись кришталевим повітрям степів, мчати в дубину — гриби, суниці, ожина, тьмяний чад і квітів і трав. Або — на луг, де свіжі, ще пітні покоси і надривний стогін мантачок. Або на гони плантацій, де запобігливий покрик доглядача і музика сотень напружених м’язів.

— Je m'ennuie…

Можна на річку — купальня, човен, кріпкий дух татарського зілля, гнучка хабаза в гобеленах заводей і темно-принадна глибінь. Можна до

сусідів: чемні, старанні юнаки (теніс, крокет). Манікюрні, добірні слова і закрохмалені, добірні рухи, що мусять хвилювати своїм подвійним змістом, гострим натяком і солодким присмаком.

— Je m’ennuie… Je m’ennuie… — вигинаються куточки уст.

— Але ж, Сюзен… Тобі після міста треба поправлятись.

— Je m’ennuie…

Це слово мені врізалося в пам’ять, але тоді я не знав, що воно значить — тільки догадувався. Тоді мені доручили водовозну, засапану шкапу, і я щодня ловив це слово, пораючись біля куртин і газонів.

Ось — без шапки, засмаглий, в підкачаних штанях, я під’їжджаю бочкою.

Між ділом я чую одне і те ж незмінне, настирливе: je m’ennuie. Потім чую, що Сюзен лишається одна — вона так хоче.

Тихо.

Зацікавлений, я потай підводжу голову і бачу скерований просто на мене бінокль.

(Кого хотіли уважно розглядіти: наївного пейзана з власних буколіків чи надзвичайного представника з породи двоногих?)

Я сум’ятно й поспішно одвертаюся. Сюзен сміється. Сюзен каже, що біноклі не стріляють, і просить знову показати обличчя. Коли ж прохання не помагають, вона вдається до погроз. Моя упертість її дратує й знаджує. Вона кричить. І раптом падає мені на голову дорогий,

в інкрустаціях, бінокль. Хапаю, розмахуюсь і… стримую себе. Мені подобається ця таємнича, гладенька річ.

— Ха-ха-ха! — дзвенить Сюзен. — Ти краще подивися в нього. Крути й дивись. Дивись на мене. Ха-ха!

Із покоїв метушливо виходить він, густобородий з сивизною. Здивування і радість.

— Рара! Ой, як смішно! Як смішно!..

Він щось відказує незрозумілою мовою, він довго, розколихано регоче, а я, перемагаючи образу, поволеньки кладу бінокль за пазуху.

. . . . . .

Сюзен заходиться ще дзвінкішим, щасливішим сміхом. Потім вона каже повернути їй річ, але я занімів, оглух. Вона підбігає. Вона торсає мене.

Я непохитний. Я почуваю, що коли й вийму цю гладеньку, гарненьку річ, то брязну нею об землю. І я скеровую очі впрост на Сюзен — на її обличчі враз відбивається сила моєї злості.

Знітилась. Сторожко одступилася.

— Ей, ти!.. — погрозливо долітає з веранди, але Сюзен кидається до сивого й затуляє йому рота.

Я спокійно кінчаю роботу і звиклим рухом смикаю шкапу за оброть.

Тебе, гніда, облізла шкапо, давно розтаскали собаки з того бучавого яру, але ні твоя безславна смерть, ні твоє мерзенне життя не завадили

тобі стати персонажем в цій благородній комедії. Ти незмінно й слухняно з’являлася щодня перед верандою.

Je m’ennuie, — і ти була свідком, як мелодійний голос щоразу запитував про бінокль, як смішно розмовлялося, як наївно умовлялося, як, нарешті, було наказано підійти до куртин уночі, коли заграє рояль. О, коли б старість не засушила в тобі до краю почуття романтики, ти, напевне, зрозуміла б, чому тебе, засапану та неохайну, попещено тоді ніжними ручками по холці. Але ти з традиційної пристойності тільки механічно дриґнула хвостом.

Я лежу в темряві під куполом трьох крислатих лип. Над квітами, над травами і наді мною гойдається чиясь печаль. Звуки спочатку несміливі, зривні, потім бистрі, жагучі. Вони переганяють одне одного, немов поспішають розповісти щось тривожне. Іноді надійно усміхаються. Але наближаються інші, загрозливі, сильні. І ось — борня. Біжать, біжать, аж поки, скрикнувши в болісним завзятті, знеможено падають під стогін густих, невблаганних басів…

Je m’ennuie… — мабуть, зараз підспівує Сюзен, бо якось так безвихідно, тоскно.

Я починаю нетерпляче озиратись. Мені цікаво, що буде далі, але мені треба поспішати до Горіхової балки: сьогодні Купала і там — веселощі.

— Ах! — злегка одхитується Сюзен, коли я виходжу їй назустріч.

Ми довго мовчимо в глибокому напруженні.

— Так… — наважуюсь я і знову замовкаю.

— Тобі подобається?

— Що?

— Як я граю?

— Так.

— Це моє улюблене. Це — "Осіння пісня" Чайковського…

І вона сміється. Спідтиха, крадькома сміється.

— Ти ж все одно не знаєш Чайковського… Хі-хі-хі… А я тобі кажу. Ти ж і бінокля не знаєш… Хі-хі-хі…

Слухаю, як у тумані. Ні слова. Потім підіймаю з землі бінокль (я так надумав ще вдень) і подаю його власниці.

— Нащо?

— Не треба. Я пожартував.

Сюзен знизує плечима, нерішуче простягає руку. Я жду, що тепер вона мені скаже "вибач", але вона схиляє голову й сміється так незвичайно, ніби ущипливе, ніби сум’ятно, тихесенько сміється…

— Так… — знову кидаю я і цього разу пробую піти.

— Куди ти?

— На Купала.

Через кілька кроків Сюзен перебігає дорогу.

— Почекай!.. І я з тобою.

Горіхова балка. Вогнище. Узлісся, що за садом, здригається, стогне від сміху й пісень. Ще здалеку — метушливі постаті на тлі вогню, як дикунська орда.

— Агов!

Наша несподівана поява вражає: в трепетних звивах падає обірвана пісня, падає сміх. Треба розвіяти це замішання, і я з розбійним вигуком плигаю через вогнище. Я підстрибую, кричу, розмахую руками і, коли до мене один п’одному починають приєднуватись такі ж зайдиголови, а під лісом знову лунає пісня, — я п’янію.

В п’яному захваті я підбігаю до Сюзен, хочу ввести її в танок, але вона лякливо труситься, і на устах її пробігає та сама чудна, грайлива усмішка.

— Тут вільгість… Проведи мене додому…

Я мушу. Я здивований, обурений, але мушу. Ідемо.

Дорогою, де починається скуйовджена порость, Сюзен зривається бігти і падає.

— Ну… — якось повільно й глухо каже вона, коли я схиляюсь над нею, щоб допомогти, і хапає мене обіручма.

Тороплено й незручно мовчу.

— Ну!..

Гніда шкапо, завжди така байдужа, слухняна, навіть ти підозріло кліпнула й прищулила вуха, коли другого дня пухкі ручки тихенько

сунули мені три карбованці, а тебе хляснули по морді. Хто з нас мав більше? Але, мабуть, ти не сподівалася, що тепер я тебе конче покину.

Зелений папірець ще кілька днів припікає мені пальці, каменем обвисає в кишені, але спокуса надто велика.

А дівчина в білосніжному вбранні, з виразом пречистим, лагідним, лежить в лонгшезі.

— Je m’ennuie… — крива усмішка пробігає на її устах. Очі стомлено замружуються, і зграбні пальчики ліниво закривають книжку. Дівчина дражливо штурхає левретку.

— Monsieur.

Я чую довгий шелест — плющ над верандою чи падалиш-нє листя. Я бачу м’які обриси дерев…

— Monsieur!

Я прокинувся. Непомітно вже згусли сутінки, і менестрель одспіваного віку гойдався, танув, як ефемерний привид у своїй ефемерній стихії. Але я одразу пізнав біля себе ту ж саму, зодягнену в чорне, жіночу постать.

— Monsieur, у вас, здається, є сірники? Я розшукав коробок.

— А може, у вас і папіроска є? Моя трохи попсувалася. Мені подобалась ця простота. Я охоче вийняв портсигар. Вона скромно сіла поруч.

— Прошу, — і мій запалений сірник, наблизившись до обличчя невідомої, затріпотів, упав.

Як тривожний короткий крик, на хвилинку тільки вихопились з темряви кінці кармінової усмішки і зафарбований тоскний погляд. Тоді я метушливо набрав з коробка цілий пучок. Знову креснув.

— Хі-хі-хі…

Я напружено, уважно придивлявся до цього обличчя, до очей, що досі ховались під крило капелюха. Рефлекс не обманув. Це була Сюзен. Тільки, Боже мій, як вона змінилася!

— Хі-хі-хі… Впізнали? І я вас впізнала, ще раніше. Тільки не пам’ятаю, де бачила…

Я сказав.

— Ага-а-а! — і свій подив, і своє хвилювання вона раптом заглушила терпким, хрипуватим, розгонистим реготом.

Ще недавно, глянувши на цю самотню, замислену жінку, приголублену вечірнім промінням, хто сказав би, що вона може так реготати? Невже чорний скромний одяг був тільки захистом цинізму, а зажура — тільки насмішкою?

Я розгубився, встав.

— Monsieur, monsieur… — підшукувала вона слово, хапаючи мене за рукав, але вона ніколи не знала мого ім’я. Ніколи й не знатиме. І якимсь притишеним, низьким, таємничим голосом вона зачастила:

— Ходімо, ходімо, ходімо, мій хлопчику… Не бійся… Я ж знаю, чого ти тут сидиш. Ходімо до мене, не бійся…

Я вишарпнув рукав, і тоді мені вчувся тихий безнадійний стогін:

— …цілі сутки не їла…

Я вийняв три карбованці, дав їй, сам поспішаючи геть.

— Mercі… але чекай, дурачок, ходімо зо мною… ходімо! Через хвилину навздогін мені лунко розкотився моторошний регіт:

— Ах-ха-ха! От свол-л-л…

І до ніг осіннього парку в грудному, сардонічному захлині упало:

— Си-фо-ну зля-кав-ся!.. Ха-ха!..

Над брамою спалахнули люкси. Обличчя менестреля хворобливо сіпнулось і одразу ж стало ще холоднішим, суворішим.

Я вийшов. Мені назустріч верещала сирена, що завтра знову буде день.

Харків, 1926 р.

*99

Тату… Мені скучно… (франц.).

*100

О, мій Боже!.. (франц.).